

СТОРІНКИ З МИНУЛОГО

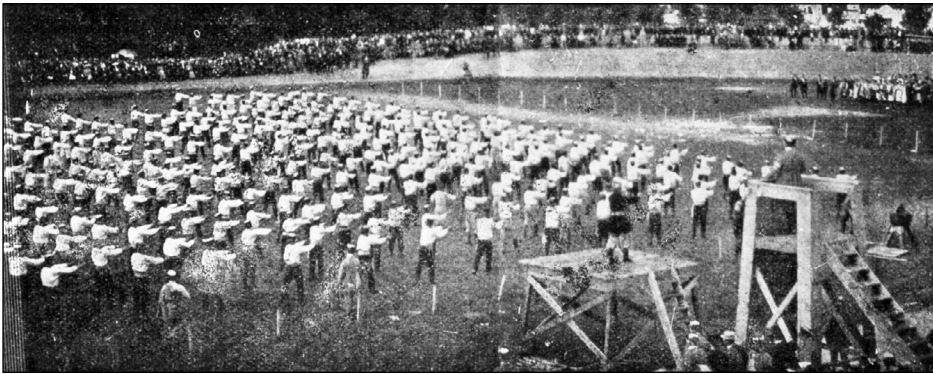
Листопад
2022 р.

видання дрогобицьких краєзнавців

Число 7

40-ЛІТТЯ «СОКОЛА» (1894 – 1934)

(мовою оригіналу)

Перший Краєвий Здвиг у Львові 1911 р. Масова вправа «Соколів» і «Січей».

Цього року минає 40 літ, коли у Львові повстало перше руханкове товариство «Сокол», що поставило собі за мету фізично перевиховати українську націю. За той час «Соколові» вдалося перевести доволі важку роботу: він розрухав наше село, переконав села й міста, що зорганізованим шляхом можна дійти до великих успіхів.

Спонукою до створення українського «Сокола» у Львові була безпосередня стріча з чеськими соколами, що в 1892 р. приїхали були до Львова (їх було 150) на здвиг польського Сокола. Але сама сокільська думка була серед нашого громадянства довго перед оснуванням сокільського осередку у Львові. Вже 1886 р. інженер Василь Нагірний закликає творити по селах пожежні товариства. Але з цим іде справа дуже поволі. 1887 р. тодішнє намісництво затверджує статут пожежного товариства «Сокол», вироблений Нагірним. Перший пожежний «Сокол» повстав аж 1891 р. в селі Купчинцях заходом Кліма Жмура й Павла Думки.

Тимчасом серед інших словян (чехи, хорвати), і в самій Галичині, набирають великого

розголосу суто руханкові т-ва (польські). Всі три народи зрозуміли як слід вагу сокільської думки для народу. Вона заворушила й українцями. 1892 р. студентське товариство «Січ» у Відні заводить у себе гурток для шермування та стрільняння. Того самого року 17 липня у Львові відбулися збори в «Народньому Домі», що ухвалили устав і назву «Сокол» для українського руханкового товариства у Львові. Цікаво зазначити, що в нараді над назвою для нової установи тодішня радикальна молодь виступила проти назви «Січ», яку підносить і дуже боронив доповідач Кулачковський, і обстоювала назву «Сокол» як ширшу, загальнослов'янську.

Статут товариства уклав на чеський зразок Володимир Лаврівський. Намісництво статут відкинуло, але після відклику до міністерства затвердило його на Галичину й Буковину.

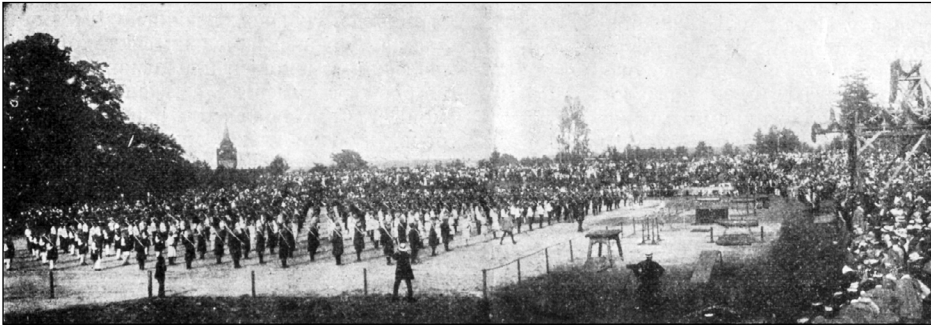
Тоді на день 11 лютого 1894 р. до кімнат «Руської Бесіди» при вул. Вірменській ч. 2 скликано перші загальні збори. Головою вибрано меткого дир. «Народньої Торговлі» інж. Василя Нагірного, справником –

Володимира Лаврівського. Цей провід винайняв незабаром власну домівку, придбав нових членів, вистарався про відповідний руханковий виряд і почав переводити вправи.

У перших роках свого існування гуртувалися в «Соколі» українці (вони звали себе тоді «народовцями») й москвофіли й жили у згоді. Але опісля почалися суперечки, що дуже відбивалися на діяльності товариства. Поправа приходить у 1901 р.: українці, з Альфредом Будзиновським на чолі, усунули зі старшини й членів «твердих старорусинів» і праця пішла успішно. Багато в тій праці заважив проф. Іван Боберський, фаховий учитель руханки, заступник голови «Сокола». Він перевів ряд руханкових курсів, виховав перших вишколених учителів руханки, що опісля вчили по школах у Львові й по цілому краю.

Провід «Сокола» звернув свою увагу й на село. Раз-у-раз відпоручники товариства виїжджали до близьких і дальших сіл та закладали там нові сокільські гнізда так, що 1908 р. вже було в краю 400 сільських пожежних «Соколів». Починаються руханкові з'їзди, в яких нерідко бере участь і до 30 000 осіб (І здвиг відбувся у Стрию 1906 р.).

«Сокол» у Львові, що перемирився у краєву осередню з назвою «Сокол-Батько» – не обмежувався виключно до тіловиховної ділянки. Заходами «Сокола» повстав «Вищий Музичний Інститут» у Львові, утворено перші українські паперові «Сокільські Базарі» у Львові,

Другий Краєвий Здви́г у Львові 1914 р. Масовий виступ учасників здви́гу.

Станиславові й Стрию, основою Українську Накладню Нот «Торбан» у Львові, «Сокільський Театр» у Львові, який 7 літ давав вистави під проводом Тадея Купчинського (тут уперше виступав Лесь Курбас). Крім цього «Сокіл» дав почин до основин у Львові і в краю повітових кредитових кооператив (між ними й Т-во кредит. урядників і священників).

Щоб зазнайти громадянство зі своєю працею, «Сокіл» почав улаштувати пописи своїх учнів. Перший такий попис відбувся 6 квітня 1901 р. в салі польського «Сокола». На цей виступ прислали чеські «Соколи» привітні телеграми й срібну трубку для начальника вправ.

З пописами сполучені були концерти з композиціями наших музик у програмі. Присутні на них італійські композитори (Леонкавалльо, Перозі) одушевлялися українськими піснями.

Найбільшого розквіту дійшов «Сокіл», починаючи з 1908 р., коли на чолі його став Іван Боберський. Він раз-у-раз находив нові джерела доходів для сокілства; новими задумами і власним прикладом заохочував усіх до витривалої й безупинної праці. Щоб виявити, до якої сили зросло українське «Сокільство», Боберський організував з нагоди 50-ліття смерті Шевченка 1911 р. краєвий здви́г (10 жовтня), а в 1914 р. з нагоди століття народин Кобзаря України – другий краєвий здви́г (28–29 червня). Це останнє свято

українського сокілського руху було дуже величне. До Львова зіхалося біля 10 000 сокілок і сокілів та біля 3000 січовичок і січовиків із Галичини й Буковини. Величавий похід, що перейшов Львовом на майдан «Сокола-Батька» (до купівлі його причинився в першій мірі Боберський, і за це йому належиться вдячність цілого українського громадянства) – викликав велике одушевлення присутніх. Масові вправи на майдані, виступ пласту́нів і двох чет «Стрільців» – що кілька днів пізніше пішли на «фронт» – були наявним доказом сили української нації...

Як організатор, Боберський незвичайно виявив себе доброю силою. Коли в 1908 р. було 400 гнізд, то в 1911 р. вже їх було 728, а в 1914 р. – 974 із приблизно 40 000 членами. Майно гнізд обчислювали тоді на 227 000 корон (яких 45 000 долярів повної вартости). Боберський поклав тривкі основи під український змаг (спорт), закладав між молоддю змагові гуртки, видавав різні підручники, редагував руханкові часописі, за його почином українські Соколи взяли участь у сокілському злеті чеських Соколів у Празі 1912 р. й викликували своєю поставою й одягом рясні оплески присутніх, машеруючи вулицями Праги. Недаром Боберського назвали батьком української руханки, бо він має тут величезні заслуги.

Великим ударом для сокілства та для поширу сокілського

руху була світова війна. Руханкову салю й зелену мураву змагового майдану заступають соколам полеві окопи. Члени «Сокола» стають під стрілецький прапор, ідуть добувати Україні кращі дні. В історії наших визвольних змагань золотими буквами записані імена старих сокілських організаторів – Боберський, Горук, і багато ин. Та було багато й багато безіменних, що хоробро боролися в рядах Усусусів, Укр. Галицької Армії.

Та по війні треба було працю починати наново. У 1920 р. працює лише самий «Сокіл-Батько». Громадянство, заняте відновою понищених господарств, не мало настільки сили, щоб зайнятися відбудовою організації. «Сокіл-Батько» жваво працює: відпоручники раз-у-раз підбадьорують село, дають йому нові вказівки до праці, й поволі «Сокіл» набирає нових сил. Старшина влаштовує у краї та у Львові пописи, що стягають багато глядачів. При «Соколі-Батьку» утворюється окрема спортова комісія, що дбає про розвій українського змагу. За її почином відбуваються перші по війні спортові змагання т. зв. «Запорозькі грища» (1923 р.). Згодом, коли повстало багато спортових гуртків, спортова комісія «Сокола-Батька» дає почин до створення незалежного «Українського Спортового Союзу».

Вершком повоєнної праці буде III краєвий здви́г, що відбудеться у Львові 30 червня та 1 і 2 липня ц. р. Здви́г цей відновить стару сокілську думку. Від року приготується сокілська організація до цього свята. 450 гнізд із поверх 30 000 членами пильно вивчає всі пописові здвигові вправи. Будемо сподіватися, що свято випаде величаво...

Євген Жарський

Часопис «Життя і знання».

Львів. Червень 1934 р.,

Ч. 6(81), С. 163-165.

ДРОГОБИЧ НА ЛЬВІВСЬКІЙ ВИСТАВЦІ 1877 року

Дехто, хоча б краєм вуха, чув про грандіозну крайову виставку у Львові 1894 р., яку відвідав австрійський імператор Франц-Йосиф I. Однак, такі виставки відбувалися і в попередні роки, де своє місце під сонцем було і в міста Дрогобича.

6 вересня 1877 р. у Львові відкрилася перша Крайова рільничо-промислова виставка на площі Яблоновських (тепер площа Петрушевича).

Щось подібне у світі вже давно стало трендом, особливо, у другій половині XIX ст., яке подарувало світу чимало винаходів: телефон, дирижабль, автомобіль, динаміт, фонограф, тощо. Такі виставки були вельми цікаві: тут можна було побачити пристрої, які ще не набули свого поширення, але однозначно пророчили собі велике майбутнє. Окрім пристроїв були на показ різні товари, які демонстрували локальну особливість та колорит.

Окремо був представлений досить елегантний павільйон міста Дрогобича (див. фото Ед. Тшемеського). Він постав відповідно малюнку-проекту пана інженера Берського. Цей та інші павільйони репрезентували кращі зразки архітектури.

Можна помріяти, що колись у Дрогобичі спорудять подібний павільйон, який стане туристичною окрасою міста. Адже його вигляд дещо віддалено нагадує старожитні ятки, які були на дрогобицькій площі Ринок при старій ратуші.

Що було у Дрогобицькому павільйоні?

Про Дрогобицький павільйон нам більш детально розповідають видання «Wystawa Krajowa Rolnicza i Przemysłowa» (1877), «Gazeta Lwowska» (20 вересня 1877 р., №235) і не тільки. У ньому були вироби як з дерева, так і овочі та фрукти з Дрогобича та його

околиць. В самому центрі павільйону міститься виставка дрогобицької фабрики братів Адама та Сильвестра Берських (Pierwsza krajowa fabryka parowa kółczków amerykańskich braci Adama i Sylwestra Berskich w Drohobyczu); великий годинник роботи скарбового надстражника пана Василевського (р. Wasilewski); вироби бронзовника пана Готліхера, які були розкуплені; взуттєві вироби пана Ляховича і Кавецького; ручні вироби п. Борна, вовняні вироби п. Фіяли, слюсарські вироби п. Вішинського, вироби ковальські п. Геврика...

У часописі «Wystawa Krajowa Rolnicza i Przemysłowa» за той рік читаємо:

«На дубовому столі, виготовленим з великою пильністю та акуратністю столяром п. Ступницьким в Дрогобичі, оглядаємо зі смаком зроблену касетку, що містить у собі 12 штук дуже вишуканих цигарничок, зроблених з пагонів ялини вчителем музики паном Коритинським. До внутрішнього оформлення павільйону доклалися інші маленькі вироби мотузкаря пана Боторовича, котрі зі смаком розвішані між стовпами, представляючи нам вироби мотузок, ліневок, шнурів, плетені паски... Що і пані дрогобицькі не пасли задніх, свідчать найкращі вироби панни, котра зробила прегарний букет із земного воску – панни Яблонської. Вироби із земного воску, котрі виставила фабрика П. Д. Гартенберг Лявтербах і Гольдгаммера, заслужують на всяку похвалу, насамперед віск Аполо є таким оманливим не лише білістю,

Павільйон м. Дрогобича на рільничо-промисловій виставці у Львові 1877 р.

але також і запахом, що треба було би бути знавцем, аби його не вважати за бджолиний віск. Огородництво і садівництво в Дрогобичі мають усі умови на славу, про що свідчать зразки пані Штрассерн, яка виставила величезного розміру кавуни, буряки, капусту, цибулю та інші коренеплоди, як ще фрукти, котрі надіслав з Трускавця пан Францішек Крал. Жито, котре надіслав п. Францішек Пфланцер, вирізняється чистотою і незвиклим розміром зерна...»

Тоді ж пишуть, що Борислав й Дрогобич був представлений в окремому нафтовому павільйоні, де була виставка продуктів з наших теренів, що стало родзинкою для відвідувачів. Цією «нафтовою виставкою» керував пан Фрідберг, гірничий інспектор з Борислава. Писали, що експонати показують, наскільки багата околиця бориславчан. Окрім сирої нафти та її дистилатів був представлений земний віск (озокерит) та похідні від нього вироби.

ВІЙНИ ТА АЛКОГОЛЬ

Алкоголізм – це війна.
Він вбиває, як куля,
і косить людей, як гармата.

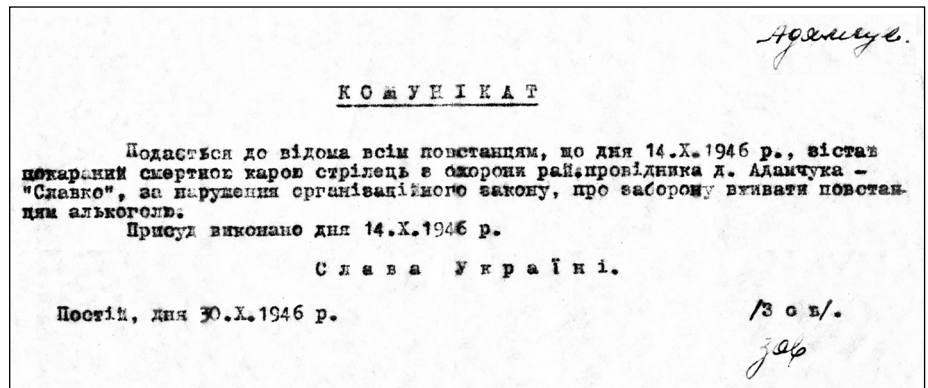
Жуль Кляретті

В історії людства є багато прикладів, коли алкоголь змінював хід війн. Маловідомий факт: в битві під Ватерлоо 17 червня 1815 року Наполеон зазнав поразки у значній мірі через... пияцтво свого найулюбленішого маршала Нея. Той не прибув вчасно на поле бою, тому що напередодні піддався гостинності родини Дюмонів, які запросили його до себе, і провів ніч у пияцтві. Без діла опинилося 47 000 старих, посивілих в боях одчайдухів і 56 гармат! До місця, куди наказав прибути маршалові Наполеон, було усього кілька кілометрів. Протверезівши, Ней таки прибув туди о третій годині пополудні, але було вже запізно [Часопис «Відродження». Львів, 1938 р., Ч. 10-11. С. 146–147]. Очевидно, історія Франції і Європи могла би скластися по-іншому, якби маршал тоді стриманіше віднісся до алкоголю.

Ще перед тим, у 1812 р., наполеонівська армія, відступаючи з Росії, зазнала деяких втрат саме через алкоголь. Під час тої лютої зими жовніри «рятувалися» від холоду окочивою і частина їх просто позамерзала.

Під час Першої світової війни пияцтво настільки поширилося в арміях, що стало справжнім лихом. Дисципліна пішла на спад і, як наслідок, – поразки. При відступі німецької армії з-під Марни¹ восени 1914 року в підвалах з вином були знайдені сотні п'яних жовнірів. Німецький наступ на Францію 1918 року був

¹ Марна – права притока Сени біля Парижа.

невдалим через французькі виносховища. Німецький генерал Людендорф говорив: «Якби ми не мали алкоголю, були би в березневій офензиви² 1918 року поступилися багато далше вперед!» Німецький цісар Вільгельм II ще 1910 року казав, що виграє війну та нація, яка буде споживати алкоголь найменше. Так і сталося. Війну виграли не німці, а тверезі американці [Чайківський М. Чарка горілки – море сліз. Рогатин, 1929 р., С. 13].

У Росії під час тої ж війни пияцтво набуло нечуваного розмаху. Відомі випадки, коли в армії було зафіксовано сильний сплеск пияцтва. Коли зробили «кишиневу ревізію», то виявилось, що кожен другий рекрут мав у кишені одну або й дві пляшки «монополки». В одного новобранця відібрали аж одинадцять пляшок! Їх порозбивали на плацу. Декілька рекрутів повибігали з рядів, попадали на землю і хлебтали горілку разом з болотом і нечистотами. Їх треба було силою відривати від цього заняття! [Кінаш М. Пити чи не пити? Львів, 1914 р., С. 18–19].

Під час визвольних змагань 1917 – 1920 рр. алкоголь не оминув також українців. Учасники боротьби мають ще в пам'яті всі ті страхіття, що їх наніс нам алкоголь [Чайківський М. Чарка горілки – море

² Офензива – наступ.

сліз. Рогатин, 1929 р., С. 14]. З цього приводу буде доречним навести досить важливий, можна сказати унікальний документ УПА від 1946 року. У ньому повідомляється:

«Подається до відома всім повстанцям, що дня 14 жовтня 1946 р. зістав покараний смертною карою стрілець з охорони рай. провідника Адамчука – «Славко» за порушення організаційного заходу про заборону вживати повстанцям алкоголю.

Присуд виконано дня 14.Х.1946 р.

Слава Україні.

Постій, дня 30.Х.1946 р.»

Якщо для москви війна закінчилася у 1945 р. то для УПА вона продовжувалася, отже діяли закони воєнного часу. Саме через залізну дисципліну, не дивлячись на нерівні сили, підрозділи УПА не давали спокійно спати москві аж до кінця 1950-их рр., тоді чимало радянських окупантів розпрощалися з життям на наших землях. Далеко не останню роль у цьому відіграла повна відмова українських повстанців від алкоголю.

Як бачимо, «його величність» Алкоголь відіграє неабияку роль у війнах, які у значній мірі впливають на історію людства.

Володимир Садовий

МІСЦЕВА КУХНЯ МАЄ БУТИ В ПОШАНІВКУ

Ми досі не наважуємося культивувати українську локальну, тобто місцеву кухню, яку століттями знищували війнами, голодом, бідністю, колективізацією, советськими ГОСТами. А яка ж ситуація була колись у нашому краю?

До Першої світової війни Бориславський басейн переживав розквіт нафтовидобувної промисловості, що безпосередньо позначилося на добробуті людей. Ріпник у Бориславі, Східниці та прилеглих селах мусив щось їсти, тому відкривали їдальні різного ґатунку. Село Баня Котівська стала центром виготовлення м'ясних виробів, навіть на печатці цього села з'явилася забита свиня у кориті.

Власники нафтових свердловин (евреї) випускали спеціальні грошові знаки (талони), зокрема й металеві, якими частково виплачували зарплату, щоби ріпник міг придбати товари тільки у їхніх крамницях. За такі гроші харчували найгірше, адже він мусив задовольнитися тим, що було в наявності.

Але поряд, у Трускавці й Дрогобичі пекли, припікали, смажили, солили, квасили, варили, готували вишукані страви. Трускавець узагалі вважали найкращим лікувально-відпочинковим місцем львівського, а в міжвоєнний час і варшавського панства. Сюди можна було легко дістатися залізницею. Свіже повітря, лікувальна вода, тутешні дулі, сливи, черешні, ще й із гір привезені бурівки робили своє. Місця тут замовляли заздалегідь – ще перед початком літа. Заклад василянок славився неперевершеною кухнею.

Микола Калічак (1876-1950), уродженець села Снятинки, власник м'ясарні та кількох м'ясних крамниць, який дуже любив свій край, виготовляв м'ясні вироби за місцевими рецептами і з такими ж назвами. У його асортименті були ковбаси «Снятинська», «Сільська», «Дуже смачна», «Селянське сало». Найбільший попит мала «Суха Воля» (безжирна). Мала таку назву, бо виробник проживав у Сухій Волі – дільниці Трускавця. Ця назва викликала усмішку й бажання спробувати «суху ковбасу». Отож, маємо в кого повчитися!

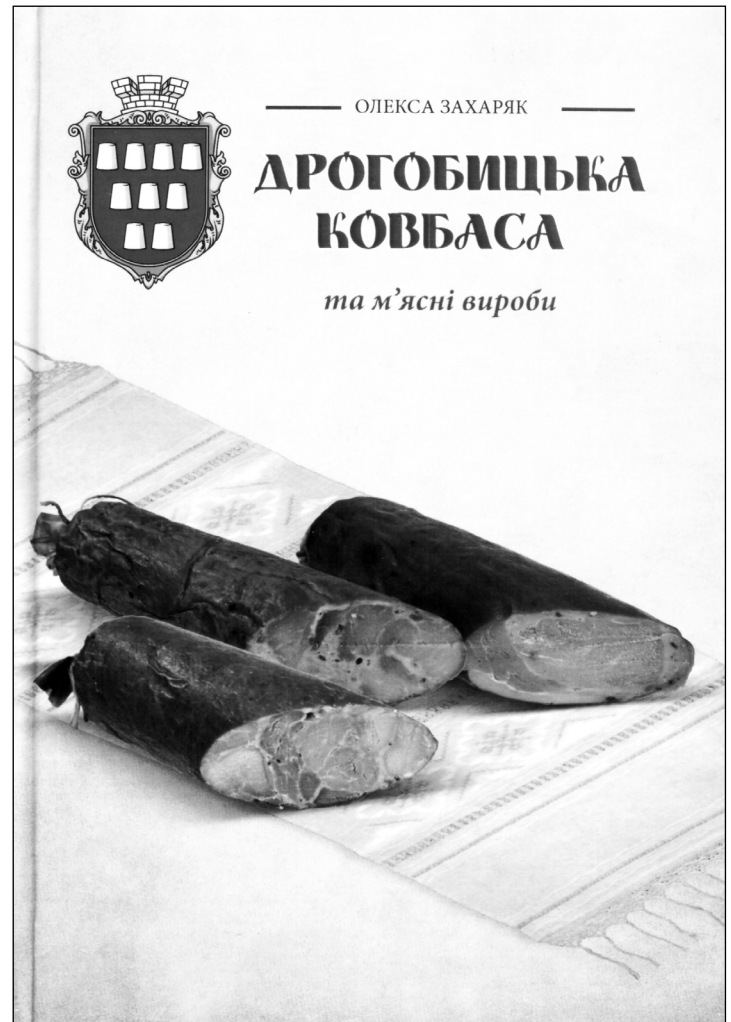
У Дрогобичі, в ресторані Городиського, що був на Великім Ринку, певного дня збиралися шахісти, які організовували турніри. Тут

можна було не тільки поїсти, а й відпочити. Відвідувачам пропонували різні напої з трав. Тоді не було такого слова, як «чай», використовували польське – «гербата», яке насправді латинське. Тут подавали гарячий липовий напій, літеплий – з медом, а також із зимових гілок вишні.

Під час німецької окупації у Дрогобичі, в ресторані пані Пагутової, подавали «шпик» у великій кістці, який клієнт діставав маленькою ложечкою. Насправді це був оригінальний паштет. Але яка ж назва інтригуюча! Часто замовляли смажених «піскурів» (в'юнів), які постачали з Лішні. Це були, як кажуть, фішки ресторану. Таких цікавинок заклад мав близько десятка.

Українська пекарня «Надія» Григорія Федика, що на вулиці Стрийській, була добре відома у місті своїми хлібобулочними випікусами, а його жидівське «хале» одразу розбирали. Жиди купували тут більше, ніж у своїх пекарів.

Про цукерню Федевича у Великім Ринку з її смаколикami варто написати окрему статтю.

Ці пізнавальні оповідки тепер можна використати для цікавих екскурсій. Але за умови, що екскурсоводи, власники ресторанів, кафе-барів, ідалень співпрацюватимуть із краєзнавцями, самі стануть такими ж і знайдуть можливості завершувати кожну мандрівку смачними стравами.

Хоча останнім часом про українську кухню досить активно говорять, однак мало задумів зреалізовано щодо цього питання. У житті кожної нації, як і людини, є період дозрівання, розуміння, порівняння: у нас – таке, а в них – таке; як виправити гірше на краще?

Наприклад, 2019 року в Дрогобичі у видавництві «Посвіт» накладом 300 примірників вийшла книжка покійного м'ясника, творця славнозвісної Дрогобицької ковбаси Олекси Захаряка (1914 – 1988) «Дрогобицька ковбаса та м'ясні вироби». Звісно ж, це візитівка міста, «м'ясна» родзинка, так звана фішка не тільки самого міста, а й кожного м'ясника, який виготовляє цю ковбасу. Вийшла книжка коштом онучки Михайла Захаряка – людини, яка не має жодного стосунку до ковбаси Дрогобицької, хіба лишень як споживач.

Майже десять років тому я запропонував поставити пам'ятник Дрогобицькій ковбасі у формі лисиці з довгим пухнастим хвостом, яка в роті тримає ковбасу, а на п'єдесталі викарбувати слова Івана Франка з поеми «Лис Микита». Це був би пам'ятник водночас і ковбасі Дрогобицькій, і літературному персонажеві Лису Микиті, і самому Франкові. Та одна біда: жертводавців не знайшлося.

Де ж у Дрогобичі можна спробувати пиріг Івана Фран-

ка? Невже не знайшлося б охочих спробувати цей смаколик із нагуєвицьким борщем чи просто мачати його в бойківську сметанку? Чи, можливо, попити напою за рецептом давнього манускрипту, умовно – 1772 року? Як захопливо та заманливо звучали б слова: «Тільки у нас Ви можете спробувати напій за давнім рецептом!» У Дрогобичі навіть маємо кафе «Франко бургер». При чому тут «бургер»? А якби назвати «Франків пляцок», було б, як тепер кажуть, «прикольно» і заманливо, бо не один би захотів його скуштувати.

Невже не було б цікаво почаявати в Уляни Кравченко (1860 – 1947), відомої поетеси, учительки, яка найдовше працювала в Соляці, де й проживала? Єва Уневич, яка мешкала по сусідству, а Уляна брала в неї молоко, оповідала, що поетеса не була вибагливою щодо харчування. Часто готувала, хоча мала служницю. Вранці – скромний сніданок: накладанці, помащені сиром з порізаним яйцем, присипаним зеленню. Запивала запашним напоєм або чорною кавою. До речі, була мастаком у приготуванні трав'яних напоїв, до яких навіть додавала засушених квітів.

Іноді на сніданок вживала яйце, зварене на рідко, яке вибирала ложечкою. Під час чаювання їла булку, помащену мармеладом. На обід – картопляний пиріг, який мачала в сметану. Запивала квасним, підсолодженим молоком. Уляна Кравченко споживала суто місцеві страви, на приготування яких не витратила багато часу та грошей.

Скромний спосіб життя вели більшість українських інтелігентів, а переїдання вважали

причиною багатьох хвороб та ожиріння. Дотримувалися усіх постів.

А де ж можна скуштувати «карачун»? Тепер навіть ніхто не знає, що це таке. Забулося! Насправді це ритуальний Різдвяний житній хліб. Випікали його на капустаному листку, перед тим кілька днів наперед пшеничні зерна (жменя) опускали у воду, щоби набухали. Після цього їх замішували в тісто, клали, щоби підійшло і пекли. Замість зерен пшениці іноді давали 2 – 3 зубці часнику, інколи порізані. Попробуйте! Проекспериментуйте! І дійдіть до відповідного смаку. Вживали як хліб.

Ще й маємо «книш». Хай хтось похвалиться нині таким випікусом! Багато чого маємо та не вміємо презентувати.

За радянської влади в Дрогобичі була лише одна хлібна крамниця, яка мала назву «Цюця Фрося». Її ще й тепер так називають, хоча хліба у ній вже давно не продають. А невже нині не можна було би з'їсти булочку чи випити горнятко чаю у «Цюці Фросі»? Але ж про це ніхто не подумав...

Пишу з болем, але з надією, що бізнесмени, нарешті, отямляться.

Без пізнання, вивчення та розуміння своєї харчосмакової спадщини ми в жодному разі не зможемо сформуватися як нація. Колгоспники тікали до міста не від добра. У ньому забули про своє коріння, тому не могли розвиватися. За ті старі, забуті, знищені пагінці треба чіплятися обома руками, не дати їм зникнути, а плекати, розвивати, наділяти новими властивостями та переносити в сучасність.

Петро Сов'як

ЧАСНИК У НАРОДНІХ ВІРУВАННЯХ

(мовою оригіналу)

Із давніх, поганських ще часів, залишилася між народом віра, що наш світ замешкують – крім людей, звірів та всяких нижчих тварин – ще різного роду добрі та лихі духи, чарівниці, відьми, русалки, очеретяники, вовкулаки та хованці. Одні з них живуть по хатах, другі по очеретах, треті в дуплах дерев, по лісах, в середині рости́н, у водах, у повітрі. Деякі з цих духів добрі, допомагають людям, або бодай їм не шкодять, інші знову лихі та злісні й стараються на кожному кроці пошкодити людині. Щоби добути прихильність цих духів, старалися люди влагодити їх завзятість різними жертвами. Заставляли для них страву та напитки, палили на їх честь вогні, куди кидали страву, худобу чи збіжжя, старалися не дражнити цих духів, а як уже конче треба було зробити їм якусь пакість то потім намагалися виблагати в них прощення.

Не робили люди різниці, чи дух добрий, чи лихий, навпаки про лихого дбали більше, щоби його не розсердити. Майже загально відомо, що наш народ шанує дуже бузину (базник). Діється це не тому, що бузина пожиточна рослина, бо користи з неї майже ніякої. Але рідко де найдеться господар, що в своєму городі вирубав би, чи викорчував корч бузини. Люди вірять, що в бузині сидить лихий дух, який важко пімстивсяб, якби знищити його пристановище. Тоді, як уже газді прийдеться конче вирубувати корч бузини, він просить у нього прощення і аж тоді його вирубує.

Загально звісна приповідка «й Богові свічка й чортові недогарок» показує, що навіть тепер, отже майже тисяча літ по прийняттю християнства, задержалася в нас віра, що й лихому треба дати хочби невеличку жертву, щоби його влагоїти. А байочка про жінку, що ставила офіру й архангелові

Михайлові й чортові, бо добре всюди мати приятеля, хібаж не показує, що в народі живе ще давній, старий пересуд про конечність запевнити собі ласку лихого духа?

Цих лихих духів уявляє собі народ у різних постатях, найрадше у вигляді людини, з якимось особливо виріжнюючим знаком. Відьми наприклад мають хвіст, чорт кінські копита, вовкулаки знаки під пахою, по яких легко їх пізнати.

Вбираючи цих лихих духів у людську постать, надає їм народ також усякі людські прикмети та хиби, а слідом за тим старається по змозі з цими духами боротися, чи то силою, чи то розумом, чи то хитрістю.

Про це призбиралося в нашого народу чимало казок та оповідань, в яких розказується, якто нераз людина перехитрила лихого. Але хитрість не все вдається, тому треба було шукати й за іншими способами. Як сказано, людина надавала лихим духам звичайно людські постаті, прикмети та хиби, тому й зачала воювати проти них так, як проти людей. Одним із таких способів воювання є часник. Його знає кожний, кожний пригадує собі його сильний, докучливий запах та гострий, пекучий смак. Лихий дух не любить ні цього запаху, ні смаку, тікає від них, тому люди стараються відстрашити лихого цим часником.

Вже за старинних часів римляни запевняли, що часник має силу відганяти лихих духів, які спричинюють різні тяжкі та заразливі недуги. Староримський учений Пліній радить лічити хоробу очей тим способом, що соком із часнику закроплюється хоре око. Цього способу вживають дальматійці ще й досі. В середньовічних часах уважали часник за дуже добрий засіб проти чарів, а віра у велику силу часнику вдержалася поміж

різними народами світу й донині.

Чеський і болгарський народ вірить, що від часнику втікають лихі духи та хороби. Словаки кажуть, що хто носить при собі часник, до того не має приступу нечиста сила, а поліжничі кладуть навіть часник до ліжка, щоби охоронити себе та дитину від чарів. У Німеччині вірить народ, що часник помічний проти 9 хоріб. Поляки вживають часник як лік у різних хоробах, а на Різдво їдять його, щоби людину не напастувала нечиста сила. І в нас за народніми віруваннями часник береже людину від колиски аж до могили від напасти нечистої сили та від усіляких хоріб.

Як і в поляків, дають у нас поліжничам пити воду з часником, або кладуть зубці часнику в постіль, щоби не закралася відьма та не підміняла дитини. Як дитина підросте, а мучать її хробаки (глисти), треба посмарувати дитині розтертим часником під носом, по горлі та по грудях, бо хробаки не люблять запаху часнику. В бережанському та підгаєцькому повіті дають ще крім того дитині на шию намисто, зроблене з зубців часнику, бо це проганяє й хробаки й лихі духи. В повітах бобрецькому, бережанському, підгаєцькому та сумежних на Святий Вечір кладуть на стіл під обрус 12 зубців часнику, а потому переховують обережно цей часник та вживають його як ліків проти різних хоріб, а особливо проти болю горла, зубів та проти кашлю. Перемішаний зі сіллю вживають цей часник, як лік проти кольок та натирають ним болюче місце.

В грубешівському повіті часник кладуть не під обрус, а наверх, довкола миски з кутею. Хто зубець такого часнику носить зі собою, той – як розказують – не заблудить у дорозі, ані не стріне його ніяка лиха пригода. На Лемківщині, як хто «застудить

кров», того натирають по жилах свяченим часником, а жінка, яку при кормленні дитини болять груди, має пити молоко, в якому варили часник.

В часі пошести холери – як розказували мені люди з Бережанщини – що в трицятих і шістдесятих роках минулого століття знищила дуже населення Бережан, той тільки вдержався при життю, хто їв та носив при собі часник. Ще й тепер майже скрізь по Східній Галичині, як у селі появиться яка пошесть, люди носять зі собою часник, щоби цим способом відогнати хворобу. В селі Дальовій (сяніцького повіту) молодій, що

йде до шлюбу, дають під вінець зубці або головку часнику, щоби «фрас» (лихе) не мав до неї приступу. Такий самий звичай є і в інших селах. У товмацькому повіті той, що йде до сповіди, їсть часник, щоби злий дух не мав до нього доступу. Так само, як захоріє худоба, то в бобрецькому повіті дають їй з пашею часник, або часником натирають худобу. В Підгаєччині натирають корові, що зачинає тратити молоко, вимя часником, щоби відьми не могли відібрати корові молока.

Подільські пасічники смарують очка в улию часником, щоби бджоли роїлися, а господині з околиць Монастириськ домі-

шують часнику до страви куркам, щоб їх пипоть не чіпався. Розказували мені в околиці Дуклі, що на Святий Вечір смарують двері від стайні часником, щоби «босорка» (відьма) не дісталася до коров.

Люди старші, які хоріють на запанення жил («склероза»), роблять собі з часнику лік тим способом, що мочать молодий часник у спиртї, а потому заживають тричі денно по 15 крапель. Про таке лікування чув я в Горожанці, Підгаєцького повіту, а деякі лікарі навіть поручають цей лік.

Франц Коковський

ЦІКАВІ ЗВИЧАЇ ЛЕМКІВ

(мовою оригіналу)

Серед нашого народу, особливо в горах, заховалися ще й досі деякі дуже старі й цікаві звичаї, що походять мабуть із поганських часів. Про кілька таких звичаїв довелось мені розвідати в селі Команча, Сяніцького повіту. Хоч вони тепер уже переводяться, тобто цих звичаїв під теперішню пору вже майже нема, всеж таки вважаю за доцільне зберегти хоч би пам'ять про них.

1) **При будові хати.** Як господар задумує будувати хижу і вже вибрав площу, кладе через три ночі підряд на кожному місці, де має стояти угол хижі, по бохонцеві хліба. Як того хліба ніщо не рушить, будує хижу на тому місці; як хліб «щось» рухнуло, вишукує інше місце. Люди, що мені про цей звичай розказували, пояснювали його так, що, мовляв, як «площа добра», то лихе не має до хліба приступу, а там, де лихе («фрас») має приступ до хліба, будувати не годиться.

2) **При вогні від грому.** Як ударить грім та запалить хижу, не вільно вогню гасити, а щоби він не ширився, повинна гола

жінка тричі оббігти горючу хижу довкола. Це напевно допоможе і вогонь не поширяться.

3) **Як корова тяжко телиться.** В господарстві, де корова тяжко телиться і ніяк не можна порадити, має слуга, що доїла цю корову, оббігти гола раз стайню довкола. Це зараз допоможе і корова легко отелиться.

4) **Як помре ворожбит.** Як помре «газда», што його баюсом рахували, треба йому вбити в чоло цвях, щоби не встав і по смерті не ходив. Цей звичай довго тримався в горах, а розказували мені, що ще в 1918 чи 1919 році в суді була розправа за «збездечення трупа», при чому засудили тих, що цей звичай виконували.

5) В селі **Дальовій**, Сяніцького повіту, вважають стіл за дуже важну річ – «стіл важніший, ніж хліб». На столі не годиться посадити дитини, не годиться також поставити нічого гарячого. Кажуть, що це тому, бо стіл «освячений». Як хто в хаті вмре, то на столі кладуть трираменну воскову свічку, а це освячує стіл. Тільки в одному випадку можна людині стати

на стіл. У часі весілля, як молоді та весільна дружина вертаються від потока, чи криниці до хати, де ходили своїм звичаєм митися. Молода, що приносить воду у відрі, стає на стіл і кропить усіх водою.

6) В селі **Чистогорб** та в околиці має молода по вінчанню та «по гостині», як уже приходить до хати, де має з молодим жити, роззути молодого зі «шкірнів» (чобіт). Це значить, що з того часу молода підлягає волі свого «газди». Доки молода молодого «не зізула», не вважається за його жінку, хоч вінчання в церкві відбулося. Це дуже давній звичай, знаний ще з княжої доби.

Мені самому довелось переводити кілька процесів про уневажнення подружжя, де молода, як аргумент, що її вінчання не було важне, наводила, що вона молодого «не зізула, хоч тацьо та мама ми били».

Франц Коковський

Часопис «Життя і знання».

Львів. Березень 1933 р.,

Ч. 3(66), С. 75-77.